

*Стадник В. В., кандидат наук із соціальних комунікацій,
начальник НДЛ НЦСВ Академії сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

В статті розглядаються організаційно-методологічні засади національного виховання особового складу Збройних Сил України. Автором запропонований певний алгоритм педагогічної діяльності офіцерського складу, застосування якого значно покращить процес організації та результати військово-патріотичного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом.

В статтє рассматриваются организационно-методологические основы национального воспитания личного состава Вооруженных Сил Украины. Автором предложен определенный алгоритм педагогической деятельности офицерского состава, применение которого значительно улучшит процесс организации и результаты военно-патриотического воспитания военнослужащих военной службы по контракту.

Вступ. Докорінні перетворення, які відбуваються в Україні на сучасному етапі, охопили і гуманітарну сферу, яка є важливим чинником виховного відродження нації. Важливим напрямом реалізації державної політики національної безпеки є формування духовної культури, патріотизму, національне виховання особового складу Збройних Сил України (ЗС України). Тому, актуальність національного виховання громадян України, в тому числі особового складу ЗС України, особливо зростає на сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах жорсткого інформаційно-психологічного протиборства між розвинутими країнами світу, коли об'єктами такого впливу виступають свідомість, підсвідомість людини, її ціннісні орієнтації, а також емоційно-вольова, мотиваційна та інтелектуальні сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторським колективом у складі: Щербаня П.М., Беха І.Д., Буяльської Т.Б., Герасименко В.М., Дем'янюка Т.Д., Капської А.Й., Кириленко С.В., Ладивір С.О., Мартинюка І.В., Нікітчина С.О., Свириденко С.О., Снісар З.І., Терещенко Ю.І. було відпрацьовано Концепцію національного виховання, яка була схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року [4]. В різні роки дослідженням сучасних проблем національного виховання в Україні займалися Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О., Щербань П.М., Мартинюк І.В., Ягупов В.В. та інші автори. Що стосується урядових документів, то Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 3.11.1993 р. №896, має спеціальний розділ –

“Національне виховання” [2, с. 646]. Про національне виховання йдеться і в “Національній доктрині розвитку освіти”, затвердженій Указом Президента України від 17.04.2002 р. №347/2002 [2, с. 688-704]. У 2006 році Міністром Оборони України А.Гриценком була підписана Директива Д-22 “Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України” [1], яка разом із Програмою військово-патріотичного виховання, Перспективним планом її реалізації на 2008–2011 роки, затвердженими наказом Міністра оборони України Ю.Єханурова від 09.07.2008 року №340 [7] та Концепцією військово-патріотичного виховання у ЗС України, затвердженої наказом Міністра оборони України М.Єжеля від 08.06.2010 року № 295 [6], стали нормативно-правовим підґрунтям військово-патріотичного виховання у ЗС України.

Мета статті. Зміст і характер національного виховання зумовлені об'єктивними вимогами, які мають специфічні умови для кожного виду соціально значимої діяльності. Являючи собою відносно самостійну, багатопланову, цілеспрямовану сферу діяльності державних інститутів, суспільних органів і організацій, тісно взаємопов'язану з основними напрямками виховання молоді, національне виховання має специфічні завдання, зміст, принципи, форми, методи, що обумовлені необхідністю формування та розвитку в особистості готовності до реалізації функції захисту Батьківщини.

В змісті національного виховання можна виділити такі компоненти як культурно-історичний, духовно-моральний, соціально-політичний, воєнно-історичний,

правовий та інші. Реалізація змісту й завдань національного виховання ґрунтується на принципах науковості; законності; демократизму; пріоритетності історичної та культурної спадщини України, її духовних цінностей і традицій; виховання молоді та патріотичних, історичних та бойових традицій українського народу і українського війська; систематичності, поетапності й наступності; врахування військових особливостей та інтересів різних соціальних груп; різноманіття форм, методів та засобів цієї діяльності.

Для ефективного практичного впровадження національного виховання у навчально-бойовий процес ЗС України необхідно визначити та обґрунтувати його соціально-психологічні, організаційні та методологічні засади, що визначатиме мету нашого дослідження.

Результати дослідження. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. В “Національній доктрині розвитку освіти” відзначається, що головними складовими національного виховання є патріотичне і громадянське виховання [11, с. 691]. Також його основною метою визначено виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та умінь жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

Для визначення методологічних засад національного виховання особового складу, принципове значення відіграють моральні ідеали та ціннісні орієнтації, які домінують в українському суспільстві та його Збройних Силах (ЗС). Відомо, що мораль є однією з найважливіших форм суспільної свідомості, яка пронизує весь процес життєдіяльності суспільства, виступаючи регулятором людської поведінки в усіх сферах життєвої активності, а ціннісні орієнтації – одним із найважливіших утворень у свідомості й самосвідомості людини і зумовлюють низку її сутнісних характеристик як особистості. У зв'язку з цим, цікавими є твердження вітчизняного науковця П.К. Ситника, який

справедливо наголошує, що “...нерозвиненість моралі гальмує цивілізаційний поступ, а деградація її неминуче призводить до розладу й загибелі суспільства” [8, с.135]. Попередження вченого особливо актуальне щодо окремих країн світу на сучасному етапі їх розвитку, коли моральні ідеали, норми та принципи, які в деяких з них часто декларують та пропагують, на практиці, на жаль, часто ігноруються і відсуваються на другий план.

Тому ідеалом національно свідомого військовослужбовця ЗС України, на нашу думку, є військовослужбовець з науковим світоглядом, сформованою патріотичною свідомістю та самосвідомістю й стійкими, позитивно спрямованими та соціально значущими поглядами, почуттями, ставленнями й нормами поведінки, який глибоко усвідомлює соціальні вимоги держави, що містяться у Конституції України, Військовій присязі та Статутах Збройних Сил України, переконаний у необхідності їх безумовного дотримання й всебічно готовий до цього, сумлінно виконує військовий обов'язок, прагне практичними справами зміцнювати ЗС, Українську державу та суспільство в цілому й готовий стати на їх захист.

Маючи надзвичайно велике значення для виховання громадян України та стабільного розвитку суспільства в цілому, національна ідея не є якимось “допоміжним”, “бажаним” атрибутом їх світогляду, а виступає найважливішим чинником, від якого безпосередньо залежить рівень їх свідомості, самосвідомості та позитивно спрямованої соціальної активності. Від цього, в свою чергу, залежить рівень національної (зокрема, воєнної) безпеки нашої держави, а також морально-психологічний стан особового складу ЗС України. Тому та обставина, що у нашому суспільстві “...формування національної ідеї до адекватного ступеня ще не відбулося...”. О.І. Уткіним справедливо вважається “загрозою фундаментального характеру національній безпеці держави” [9, с. 32].

Отже, національне виховання спрямовується на формування в особового складу ЗС України патріотичної свідомості, самосвідомості та відповідного комплексу професійних й особистісних якостей (морально-психологічних, бойових, громадянських, військово-професійних,

соціальних, фізичних). Найістотнішим критерієм їх сформованості ми вважаємо стійку готовність військовослужбовців до ефективної військово-професійної діяльності, сумлінного виконання військового обов'язку, його прагнення практичними справами зміцнювати Українську державу та її ЗС.

Щодо основних організаційних засад національного виховання то, на наш погляд, до них належать:

забезпечення повноцінного функціонування української мови у військовому середовищі;

забезпечення взаємозв'язку військово-патріотичного виховання та військово-професійного виховання;

стабілізація (цільова оптимізація) органів з виховної та соціально-психологічної (виховної) роботи.

Національне виховання в ЗС України оптимально здійснювати за 5-и рівневою схемою: 1-й – індивідуальний рівень; 2-й – рівень підрозділу; 3-й – рівень військової частини, з'єднання, установи, військового навчального закладу, обласного військового комісаріату; 4-й – рівень виду ЗС України; 5-й – рівень Генерального штабу ЗС, Міністерства оборони України.

Організаційні форми на кожному рівні спрямовуються на досягнення девізу військової частини (виду ЗС України, на кшталт “Україна. Честь. Відвага.”, “Україна. Вправність. Мужність.” та ін.).

Фундаментальною організаційною засадою національного виховання в ЗС України є забезпечення повноцінного функціонування української мови у військовому середовищі. Українська мова є виразником генетичного коду українського народу та його ментальності, визначальна ознака формування сучасної української нації, атрибут національної державності, основа української духовності. Вона є тим стрижнем, навколо якого консолідується українське суспільство, розвиваються історична свідомість, традиції й культура українського народу.

Важливою організаційною засадою національного виховання в ЗС України є забезпечення взаємозв'язку військово-патріотичного виховання та військово-професійного виховання.

У зв'язку з комплектуванням посад рядового, сержантського та старшинського складу військовослужбовцями військової

служби за контрактом необхідно суттєво уточнити та привести у відповідність до перебігу ситуації питання військово-професійного виховання.

Подальша демократизація українського суспільства пов'язана з переформатуванням ціннісної свідомості його громадян.

Основою ціннісної орієнтації особистості є багатогранна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів, переконань, світогляду, що визначає її соціально детерміноване ставлення до дійсності [5, с. 14].

Першочерговими для військовослужбовців військової служби за контрактом є військово-професійні цінності, адже військовослужбовці військової служби за контрактом – це державні службовці особливого характеру, громадяни України, що пройшли відповідний фізичний та психофізіологічний відбір для успішної військово-професійної діяльності. Разом із цим, їх професія – є професією особливого характеру, що вимагає покликання, спеціальної підготовки та особливих ціннісних переконань і якостей особистості.

Військо-професійні цінності характеризують готовність військовослужбовців військової служби за контрактом до ефективного і якісного виконання своїх контрактних зобов'язань.

На сьогодні можна розглядати такі принципи військово-професійного виховання, як: гуманізація військово-професійних відносин (в центрі уваги управлінської, виховної та іншої діяльності командирів і начальників повинен знаходитися конкретний військовослужбовець, що володіє унікальною системою особистісних властивостей і якостей); індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця; вирішення виховних завдань в колективі і через колектив; виховання військовослужбовців в процесі їх військово-професійної діяльності; поєднання вимогливості з повагою до військовослужбовця як особистості та турботою про нього; комплексний підхід до виховання (все для виховання, всі виховують); забезпечення єдності процесу навчання, виховання і розвитку військовослужбовців; урахування українських національних традицій.

Знання і реалізація принципів військово-професійного виховання дозволяють

офіцерському складу сформувати педагогічно доцільний підхід до всіх категорій своїх підлеглих, творчо вирішувати виховні завдання з урахуванням впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників, конкретних умов військової служби, оптимально організувати процес виховання і ефективно управляти ним, діагностувати і прогнозувати результати виховної взаємодії.

Звісно, військовослужбовці військової служби за контрактом мають свої специфічні особливості, вони, передусім, визначаються цілями і задачами професійної підготовки, змістом і специфікою організації служби, а також низкою обставин.

Як зазначено в Концепції кадрової політики в ЗС України [3], завдання полягає у формуванні військовослужбовців нового покоління, професійно підготовлених, з високими морально-діловими якостями, здатних якісно вирішувати складні військово-професійні завдання в умовах, що динамічно змінюються.

Для цього, на наш погляд, необхідно передбачити формування у військовослужбовців військової служби за контрактом:

готовності до беззаперечного виконання наказів, позитивної мотивації і свідомого ставлення до військової служби;

високої дисциплінованості і особистої відповідальності за підвищення військової майстерності, грамотну експлуатацію і збереження озброєння і військової техніки;

шанобливого відношення до командирів (начальників);

почуття військового побратимства та корпоративної єдності.

Вирішення вищезазначених завдань передбачає певну послідовність педагогічної діяльності офіцерського складу, яка може бути представлена у вигляді алгоритму організації і здійснення військово-професійного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом, який включає декілька взаємозалежних організаційних і психолого-педагогічних змістовних блоків визначеної послідовності. В рамках кожного з блоків, з використанням відповідних засобів вирішуються конкретні організаційні і психолого-педагогічні задачі.

1. Визначення переліку професійно-значущих особистісних властивостей і якостей військовослужбовців військової служби за контрактом, наявність яких є

обов'язковою умовою ефективності їх військово-професійної діяльності. Для вирішення цієї задачі офіцерові необхідно зважати на відповідні вимоги органів військового управління всіх рівнів (наприклад, готовність до беззаперечного виконання наказу, особиста відповідальність за підвищення професійної майстерності та ін.), зміст особистісного (морально-психологічного) компоненту професіографічного опису військової спеціальності, а також умови (бойові, оперативні, кліматичні та ін.), в яких проходять військову службу військовослужбовці військової служби за контрактом, специфіку службової діяльності підлеглого за посадовим призначенням.

2. Діагностика (вивчення) і оцінка рівня сформованості професійно-значущих соціально-психологічних особливостей особистісної сфери підлеглих. З цією метою використовуються узагальнені показники даної категорії військовослужбовців, результати професійно-психологічного відбору, а також власні оцінки офіцера, отримані на основі застосування діагностичних психолого-педагогічних методів і відповідних методик. Результатом стає висновок офіцера про те, які з особистісних властивостей і якостей вже сформовані і підлягають лише закріпленню, які сформовані неповно і потребують розвитку і які необхідно сформувати.

3. Вибір найбільш доцільних для даної категорії військовослужбовців форм і методів виховання. Їх перелік і зміст досить повно висвітлені в спеціальній літературі. Проте офіцерові необхідно враховувати, що у виховній роботі з військовослужбовцями військової служби за контрактом доцільно використовувати ті з них, які дозволяють найефективніше впливати на формування, закріплення і розвиток позитивних мотивів військової служби і особистісних військово-професійних орієнтирів.

4. Побудова системи військово-професійного виховання. Вирішення цієї задачі передбачає доведення до її суб'єктів (прямих командирів і начальників військовослужбовців військової служби за контрактом) цілей і завдань виховання, переліку професійно-значущих особистісних властивостей і якостей, що підлягають формуванню, розвитку і закріпленню, форм, що рекомендуються, і методів виховної діяльності. Важливим елементом змісту

цього блоку виступає узгодження зусиль виховної взаємодії суб'єктів військово-професійного виховання відносно конкретного підлеглого.

5. Проведення заходів військово-професійного виховання з військовослужбовцями військової служби за контрактом, які розглядаються як безпосередня педагогічна взаємодія офіцера з підлеглою категорією військовослужбовців з метою формування, закріплення і розвитку у них професійно-значущих особистісних властивостей і якостей. При цьому важливо урахувати виховний ефект не лише суб'єктних виховних зусиль офіцерського складу, але й вплив інших чинників об'єктивного характеру. Йдеться про виховний ефект бойової, службової, навчальної, соціально-побутової та інших видів діяльності підлеглих, характер взаємин в колективі, зміст і спрямованість дистанційних (ЗМІ, соціальна ситуація в країні, регіоні, військовій частині та ін.) засобів виховання. Їх урахування і використання на користь військово-професійного виховання істотно підвищує його загальну ефективність.

6. Завершальним блоком алгоритму є оцінювання ефективності військово-професійного виховання, що проводиться. Його відрізняє достатньо висока рухливість, творчий зміст і зв'язок з іншими елементами. За змістом він аналогічний другому блоку, але його результати вже безпосередньо впливають на інших. Наприклад, недостатня ефективність військово-професійного виховання офіцера вимагає уточнення вибраних ним форм і методів виховання, удосконалення системи виховання, конкретизації технології виховної взаємодії з підлеглими даної категорії військовослужбовців.

Висновки. Представлений алгоритм організації військово-професійного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом в цілому дозволяє урахувати її специфіку і додати їй диференційовану своєрідність. Проте, її результативність багато в чому залежить від дотримання офіцером низки організаційних і педагогічних умов.

Військово-професійне виховання військовослужбовців військової служби за контрактом має здійснюватися в усіх видах професійної діяльності: в ході навчальних занять, навчань, тренувань, вирішення

бойових завдань, несення бойового чергування, бойової, вартової служби, виконання регламентних і господарських робіт.

Важливе виховне значення має раціональна організація військово-професійного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом. Позитивний ефект досягається суворим дотриманням регламенту службового часу, якісним і своєчасним матеріально-технічним забезпеченням, постановкою конкретних і реальних завдань, наданням допомоги і дієвим контролем. При постановці завдань офіцер має урахувати ступінь підготовленості підлеглого, щоб із-за неможливості їх невиконання не викликати у військовослужбовця відчуття безпорадності або недоцільності його діяльності.

Активно впливають на військово-професійне виховання умови військово-професійної діяльності, створення яких залежить від офіцерів.

Важливою умовою ефективності військово-професійного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом є забезпечення єдності процесів навчання, виховання, розвитку. Не можна роз'єднувати всі ці процеси і допускати, що в певний час офіцер може брати участь в одному, а потім в іншому. Вони складають єдине ціле, і лише в їх взаємодії можливе досягнення бажаних виховних результатів.

Важливою умовою ефективності військово-професійного виховання є авторитет офіцера. Військова практика показує, що завоювати його у військовослужбовців військової служби за контрактом непросто. Однією з неодмінних умов досягнення цього є дотримання принципу поєднання вимогливості з повагою особистості і турботою про конкретну людину.

У військово-професійного виховання військовослужбовців військової служби за контрактом офіцери повинні урахувати різницю у віці. У практиці військ багато випадків, коли командирів-лейтенантів 21-22 роки, а військовослужбовцю військової служби за контрактом – 25-40. У такій ситуації вимогливість має бути особливо тактовною, поєднуватися з повагою до військовослужбовця, його віку. Неприпустима брутальність і приниження людської гідності.

Питання педагогіки

Таким чином, військово-професійному вихованню військовослужбовців військової служби за контрактом властиві певні особливості. Ефективність впливу офіцерського складу в цій сфері військово-професійної діяльності багато в чому залежить від знання і реалізації відповідних теоретичних і прикладних розробок

вітчизняної військової психології і педагогіки, урахування особливостей і можливостей виховних систем конкретної військової частини і підрозділу, забезпечення взаємозв'язку військово-патріотичного виховання та військово-професійного виховання.

Література

1. Директива Міністра оборони України від 17.04.2006 року Д-22 “Про вдосконалення системи військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України”.
2. Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія: [упорядник О.О. Любар]. – К.: Т-во Знання, КОО, 2003. – 766 с.
3. Концепція кадрової політики в Збройних Силах України, затверджена наказом Міністра оборони України № 659 від 27.11.2007. <http://www.mil.gov.ua/Articles/2007/11>
4. Концепція національного виховання: схвалена Всеукраїнською радою працівників освіти 30 червня 1994 року // Т.Д. Дем'янюк. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: [науково-методичний посібник]. – Суми: ТОВ Видавництво «Антей», 2006. – 384 с. С. 303 – 326.
5. Мулява В.Д., Дикун С.Г. Ціннісні основи гуманітарного на соціального розвитку Збройних Силах України / Мулява В.Д., Дикун С.Г. // Гуманітарний вісник. — 2006 — № 4 (5).— С.14-19.
6. Наказ Міністра оборони України від 08.06.2010 року № 295 “Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України”.
7. Наказ Міністра оборони України від 09.07.2008 року №340 “Про затвердження Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008-2011 роки та Перспективного плану реалізації Програми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України на 2008-2011 роки”.
8. Ситник П.К. Моральні засади трансформаційних процесів в Україні / П. К. Ситник // Стратегія розвитку України: теорія і практика (за ред. Власюка О.С.). – К. : НІСД, 2002. – С. 134–146.
9. Уткін О. І. Осягаючи велич і гідність Батьківщини. Духовні цінності у життєдіяльності війська України / О. І. Уткін // Віче. – 2002. – №2. – С. 31–36.

Stadnik V. V., PhD of social communications

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF NATIONAL EDUCATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article deals with the organizational and methodological principles of national education of the Armed Forces of Ukraine. Among the important areas of national security policy is necessary to note the formation of spiritual culture, patriotism and national education of the Armed Forces of Ukraine. Therefore, the relevance of national education of citizens of Ukraine, including the personnel of the Armed Forces of Ukraine, in particular increases in the current development of our country in terms of hard information-psychological confrontation between developed countries, where such effects are the objects of consciousness, the subconscious mind of man, his values orientation, and motivational and intellectual sphere. For efficient practical implementation of national education in the educational process of fighting the Armed Forces of Ukraine have been identified and justified its socio-psychological, organizational and methodological foundations as well as the content, principles, forms, methods, due to the necessity of formation and development of the personality readiness to implement the function protection of the state. The author proposed some algorithm educational activities of officers, the use of which will significantly improve the process and outcomes of military-patriotic education of military personnel under contract.